

הלל WITHIN פסוקים REPEATING

The prayer of הלל is unique in that we recite some of the verses, particularly those in the last chapter of הלל, twice. What is the basis for doing so?

משנה מסכת סוכה פרק ג'–משנה יא'–מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט לברך אחריו יברך אחריו הכל כמנהג המדינה: תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיט' עמ' ב'–לכפול – יכפול, לפשוט – יפשוט, לברך אחריו – יברך, הכל כמנהג המדינה . . . תניא: רבי כופל בה דברים, רבי אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים. מאי מוסיף? אמר אביי: מוסיף לכפול מאודך למטה.

Translation: MISHNA: In a place where it is customary to repeat some of the verses within Hallel, they may repeat them. In places where it is customary not to repeat verses within Hallel, it is appropriate not to repeat the verses. In places where it is customary to recite a Bracha after Hallel, it is appropriate to recite a Bracha after Hallel. Each community should follow its local custom. GEMARA: We learned: Rebbe followed the custom of repeating verses. Rabbi Elazar son of Parta added to Hallel. What did he add? Abaye answered: He expanded the custom of repeating verses to include the repetition of the verses from the verse of Odecha until the end of Hallel.

What prompted the custom to repeat some of the verses of הלל?

ראב"ן סוכה–מקום שנהגו לכפול יכפול. רבי כופל בה דברים ור' אלעזר בן פרטא מוסיף לכפול מאודך כי עניתני ולמטה, לפי שכל ההלל מוכפל ומשולש הוא עד אודך, כגון הללו עבדי יי הללו את שם יי, וכן הכל, בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוועז, לא לנו יי לא לנו כי לשמך, אהבתי כי ישמע יי את קולי תחנוני כי הטה אזנו לי, וכן כולו, וכן מן המיצר עד אודך, ומאודך ועד סוף ההלל אינו כופל, לפיכך כופלין אותו. ע"א, לפי שמאודך ולמטה ישי ובניו אמרוהו על דוד, לפיכך כופלין אותו להודיע שלא דוד אמרו, כמו ח' פסוקים שבסוף התורה מן וימת משה עד סוף שמשנין בהן משאר התורה שאין פוסקין בהן אלא קורין אותן ליחיד להודיע שלא משה כתבן.

Translation: In a place where it is customary to repeat some of the verses within Hallel, they may repeat them. Rebbe followed the custom of repeating verses. Rabbi Elazar son of Parta expanded the custom to include the repetition of the verses from the verse of Odecha until the end of Hallel. The practice of repeating verses originated because all of the verses found within Hallel until the verse of Odecha repeat the same themes within each verse. For example, the words: Halelu Avdei Hashem are repeated as Hallelu Es Shem Hashem. So too in the other verses: B'Tzeis Yisroel Mi'Mitzrayim and the words: Beis Yaakov May'Am Lo'Aiz; Lo Lanu Heshem and the words: Lo Lanu Ki Shimcha; Ahavti Ki Yishma Hashem and the words: Es Koli Tachan'Unei Ki Hitah Ozno Li and others. The same can be said about the verses from Ha'Maitzar until Odecha. However from Odecha until the end of Hallel, you do not find that the themes are repeated within the verses. It therefore became necessary that we repeat the verses so that the themes would be repeated. Another reason, a Midrash teaches us that the words in Hallel beginning with the word Odecha were not written by King David but were authored by King David's father and brothers. We repeat them as a indication that they were not authored by King David. Changing the reading pattern is recognized as a means of indicating that a different author composed the subsequent section of the text. That explains our practice in reading the last eight verses of the Torah. We follow a different reading pattern in that we refrain from creating an extra Aliya within the last eight verses of the Torah to indicate that Moshe Rabbenu did not author the last eight verses of the Torah.

Some commentators viewed only the last chapter of הלל as being כפולה, repetitious:

ר"ן על הרי"ף מסכת סוכה דף יט' עמ' ב'—מתני' מקום שנהגו לכפול יכפול. לכפול כל פסוק ופסוק ונהגו כן מפני שיש בו פרשה שכולה כפולה. הודו תחלה וסוף. יאמר נא ג"פ. מן המצר כולו כפול. קראתי י-ה. ענני במרחב י-ה. ה' לי לא אירא. ה' לי בעוזי. טוב לחסות בה'. טוב לחסות בה'. סבוני גם סבבוני. דחה דחיתני. ויהי לי לישוע'. קול רנה וישועה. ימין ה' רוממה. ימין ה' עושה חיל. לא אמות כי אחיה. ולמות לא נתנני. פתחו לי שערי צדק. זה השער לה'. אבל מאודך ולמטה אינו כפול והיינו דאמר' לקמן מוסיף לכפול מאודך ולמטה:

Translation: The Mishna provides that in places where it is customary to repeat verses from Hallel, it is appropriate to repeat verses from Hallel. The Mishna is describing a practice of repeating each verse within a section of Hallel. The practice began because that chapter of Hallel was composed with repetitious verses. We recite the words: Hodu at the beginning and at the end of that section. We repeat the words Yomar Nah three times. Beginning with the verse of Min Ha'Maitzar, each verse has words that repeat. Karasi Kab and Anani Ba'Marchav Kab, Hashem Li Lo Ira and Hashem Li B'Ozrei . . . Pischu Li Sha'arei Tzedek and Zeb Ha'Sha'Ar La'Shem. However, beginning with the verse of Odecha, the words do not repeat. That is what the Gemara meant when it said that we add to Hallel. We do so by repeating the verses beginning with Odecha and the ones that follow until the end of Hallel.

Another reason to repeat the verses:

ספר העיטור עשרת הדיברות – הלכות הלל דף צד' עמ' א'—ושמעתי לפי שכל הפרשה מן המצר עד אודך כפולה כנגד עולם הזה והעולם הבא וימות המשיח גומר אותה בכפולה.

Translation: I heard that we repeat the verses beginning with Odecha because the whole section contains repetitious verses. The two sets of words represent two worlds; this world and the next world which includes the days of the Moshiach.

What purpose is served in repeating פסוקים?

תוספתא כפשוטה¹—פסחא פ"י עמ' 197–652—ואף לפנינו הכוונה שר' לעזר בן פרטא היה פושט, ולא היה כופל, את הקילוסין שבהלל, ורבי היה כופל את הקילוסין, ואין בו משום הלל אין מוסיפין עליו. והקילוסין שבהלל הם "הודו לה' וכו'" ו"אנא ה' הושיעה נא", ובשניהם היו החכמים מטרפין, מנענעין בלולביהן (סוכה פ"ג מ"ט), כלומר היו משעננים בלולביהן, סימן מובהק לקילום, עיין באבות דר"ן נו"א פ"ד ובמדרש הגדול בראשית ב', כ"ב, הוצ' ר"מ מרגליות, עמ' פ"ח, ובהערות שם. וכן בירושלמי פאה ה"א, ט"ו ע"ד (ובמקבילות): הוה נסיב שיבשתיה והוא מקלם קומי כליא. ועיין בבלי כתובות י"ז א'. ובמשנת סוכה פ"ד מ"ה: בכל יום מקיפין (בלולב או בהושענא, עיין בבלי שם מ"ג ב') את המזבח פעם אחת ואומרים אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא וכו', בשעת פטירתן מה הן אומרים יופי לך מזבח, יופי לך מזבח. ואף כאן הוא קילום בלולב, או בערבה. ורבי היה כופל את הקילוסין, משום שכן הוא מנהג הקילום, לכפול (השוה: יופי לך מזבח, יופי לך מזבח שהבאנו לעיל בפנים, ועוד), ואין בו משום הוספה בהלל.

Translation: Before us is a statement that indicates that Rabbi Elazar son of Parta would recite the verses without repeating them. He did not repeat the words of praise that are in Hallel while Rav would repeat the words of praise. Rav further held that doing so is not considered an improper addition to Hallel. The key words of praise

1. Authored by Professor Saul Lieberman, z"l.

found in Hallel are Hodu La'Shem etc. and Ana Hashem Hoshiya Nah. While reciting both verses, our Sages would extend and then shake their Lulavim (Succah 3, Mishna 9); in other words, they would use their Lulavim to perform a physical act that conveyed great praise (as a salute). See Avos D'Rabbi Nasan, fourth chapter, and Midrash Gadol Bereishis 2, 22, Rabbi M. Margulies edition, page 68, and the footnotes there. Also see the Jerusalem Talmud, Maseches Paeh, Halacha 1, 15, where we find that Rabbi Shmuel son of Yitzchok would take a myrtle branch and dance with it at weddings in front of brides. See also the Babylonian Talmud, Maseches Kesubos 17a. The Mishna in Maseches Succah (Fourth Chapter, Mishna 5) reports that on each day of Succos, it was the practice in the Beis Hamikdash to walk once around the altar (with the Lulav or with Hoshanos, see the Babylonian Talmud, *ibid.*, Mishna Three) while saying: Ana Hashem Hoshiya Nah, Ana Hashem Hatzlichah Nah, etc. On the last day what would they say? Yophi Lach Mizbeach (Altar, you are beautiful), Yophi Lach Mizbeach. In that example, the words of praise are expressed while holding the Lulav or with the Hoshanos. Rebbe would repeat the words of praise found in Hallel because that is the manner in which words of praise are properly expressed, by repeating them (as we just observed concerning the act of repeating the words: Yophi Lach Mizbeach, and others). Doing so is not prohibited as an improper interruption within the recital of Hallel.

Professor Lieberman's assertion that the proper manner in which to express words of praise is to repeat them may provide a further explanation for two practices that we follow in פסוקי דזמרה; i.e repeating the פסוקים of: ה' ימלוך לעולם ועד and כל הנשמה תהלל י-ה הללו י-ה.

The custom of repeating verses at the end of הלל needs to be distinguished from the practice of responding with the verse of הודו לי-י כי טוב, כי לעולם חסדו after the שליח ציבור recites the verses that begin הודו לי-י כי טוב and then יאמר נא. Concerning the recital of those verses, two customs developed:

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר ראש חודש-ובצבור לאחר שמסיים שליח צבור העובר לפני התיבה סדר התפלה, מברך ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את ההלל. וקורין הלל בדילוג. ומתחילין, הללו י-ה הללו עבדי ה' הללו את שם ה', עד חלמיש למעינינו מים. ומדלגין. ה' זכרנו יברך עד ואנחנו נברך י-ה וגו' ומדלגין. מה אשיב לה' עד סוף פרקא. ואומר, הללו את ה' כל גויים וגו'. ומתחיל החזן ומקרא הודו לה' כי טוב. ועונין אחריו, ועוד יאמר נא ישראל. ועונין אחריו, יאמרו נא בית אהרן, ועונין אחריו, יאמרו נא יראי ה'. ועונין אחריו. שני מנהגות הן, יש שעונין מה שהוא אומר, ויש שעונין אחריו הודו לה' כי טוב, כל פסוק ופסוק עד ארבעה פסוקים. ומתחילין יחד כל הצבור, מן המצר קראתי י-ה גו' עד נגילה ונשמחה בו.

Translation: In synagogue on Rosh Chodesh, after the prayer leader completes the repetition of Shemona Esrei, he recites the Bracha over Hallel; Likro Es Ha'Hallel. They then recite Hallel with omissions . . . and they say: Haliliu Es Hashem Kol Goyim etc. The prayer leader then reads aloud the words: Hodu Lashem Ki Tov and those congregated answer him. Then he says: Yomar Nah Yisroel and those congregated answer him. Then he says: Yomru Nah Yirei Hashem and those congregated answer him. Two customs are followed: in some places the congregation repeats what the prayer leader has said and in some places they answer each time with: Hodu Lashem Ki Tov for each verse, until all four verses are read. Then the congregation together says: from Min Ha'Maitzar Korosi Kab etc until Nagila V'Nismecha Bo.

For several centuries both Ashkenazim and Sephardim followed the practice of reciting the verse of הודו לי-י כי טוב, כי לעולם חסדו after the שליח ציבור recites the verses that begin הודו לי-י כי טוב and יאמר נא:

טור אורה היים הלכות ראש חודש סימן תכב'—וקורא ש"צ לבדו הודו והקהל עונין אחריו הודו וקורא פסוק יאמר נא ישראל והקהל עונין אחריו הודו וכן יאמרו נא בית אהרן ועונין הקהל אחריו הודו וכן יאמרו נא יראי ה' ועונין הקהל אחריו הודו וקורין כולם ביהד מן המצר עד אודך כי עניתני ומשם ואילך כופלים כל פסוק ופסוק ואומר ש"צ אנא ה' הושיעה נא ועונין אותו הקהל אחריו וכן באנא ה' הצליחה נא. ובספרד פושטין פסוק ברוך הבא ופסוק א—ל ה' ויאר לנו וכופלין א—לי אתה ואודך והודו. ובאשכנז כופלין הכל וכן עיקר. ועוד יש מנהגים משתנים בהרבה מקומות בקריאתו ועיקר קריאתו תלויה במנהג הלכך כל מקום ומקום לפי מנהגו.

Translation: The prayer leader alone recites Hodu and the congregation answers with Hodu. He then alone recites the verse: Yomar Nab Yisroel and the congregation answers with Hodu. The same practice is followed for the verses of Yomar Nab Beis Aharon and Yomru Nab Yirei Hashem. Then the congregation together says: from Min Ha'Maitzar Korosi Kab etc. until Odecha Ki Ani'Sani and from there forward they recite each verse twice. The prayer leader recites Ana Hashem Hoshiya Nab and the congregation repeats the verse. They then follow the same procedure for the verse of Ana Hashem Hatzlichu Nab. In Spain, they recite the verses of Baruch Ha'Bah and Va'Ye'Ar only once and then say the verse: Kaili Ata V'Odecha and the verse of Hodu twice. In Ashkenaz, they repeat each of the verses beginning with Odecha and that is the preferred practice. There are other practices in other places. The reading of Hallel is dependent on local custom. Therefore each place should follow its own custom.

A concern appears to have developed among the מקובלים in צפת that reciting the verse of הודו לי-י כי טוב, כי לעולם חסדו after the שליח ציבור recites the verses that begin הודו לי-י כי טוב and יאמר נא may interfere with the proper recital of הלל and render it incomplete. In particular the practice would cause the recital of the opening ברכה of לגמור ההלל to have been made in vain.

ספר סדר היום²—סדר נטילת הלולב וקריאת התורה—אחר שנטל לולב יגמור את ההלל מלה במלה שלא יחסר דבר לקיום ברכתו, שבירך לגמור, דמשמע כולו. ואפילו כשש"צ אומר יאמר נא ישראל וכו' והקהל עונין אחריו הודו לה' וכו' יש מדקדקים שאינם מעלים זה בזה אלא הם אומרים בלחש יאמר נא יאמרו נא וכו'; וכן ראוי, ואין ראוי להפסיק בו כלל.

Translation: After taking the Lular, he should recite the complete Hallel being sure to include every word and to not omit any word so that his Bracha of Ligmor Es Ha'Hallel is not rendered to have been made in vain. The word: Ligmor in the Bracha means without omissions. So when the prayer leader reads aloud: Yomar Nab Yisroel etc. and the congregation responds with Hodu Lashem etc., some are careful not to substitute the verse Hodu for the verse of Yomar and respond quietly: Yomar Nab, Yomar Nab, etc. That is the proper practice and it is improper to create any pauses within Hallel.

2. R. Moses b"r Judah ibn Machir lived in Safad in the 16th century. He was the rabbi and head of the yeshiva in Kfat Zeitun near Safad. He died ca. 1610. His essential fame stems from his publication his volume Seder haYom, a volume of mystical-legal (i.e. kabbalistic-halakhic) ethics arranged according to the order of day and year, and also includes a commentary to the prayers. (Bar Ilan Digital Library)

להבין את התפלה

The Klausenberger Rav, Rabbi Yekutiel Yehuda Halberstam³, זצ"ל, commented on the practice:

שו"ת דברי יציב חלק אורח חיים סימן קפב'—לזה המנהג הנכון בעיני הוא שיאמרו רק אותן פסוקים שאומר הש"צ, דהיינו כשיאמר הש"צ הודו יענו אחריו הצבור הודו, וכן כשאומר יאמר נא ישראל וגו' יענו אחריו יאמר נא ישראל וגו', שבוזה יצאנו מידי כל ספק. וגם ממה שלא נדפס בסידורים והגדות של פסח נראה שכך היה המנהג, דרוב האנשים והנשים שמתפללים מתוך סידורים ומחזורים אינם יודעים כלל לומר הודו לאחר שאמר הש"צ יאמר נא, וברור שלא היו הראשי ישראל מניחים ושותקים ע"ז, ומדשתקו רבנן בכל הדורות שלפנינו עד עכשיו שמע מינה דניחא להו, וכניזרות שמשון הנ"ל. עכ"ז אין אני אומר להלכה למעשה, כי אין אני ראוי לכך, ובפרט לעת שיבתי וחולשת כוחי, ורק כמעיר להראויים שהמה יראו יותר בניקל הנאה לפי עניית דעתי.

Translation: In my opinion, this is the proper practice to follow: repeat only the verses that the prayer leader reads aloud. In other words, when the prayer leader says: Hodu, the congregation should respond with the verse of Hodu. The same procedure should be followed when the prayer leader reads aloud the verse that begins Yomar Nah Yisroel. The congregation should respond with Yomar Nah Yisroel. By doing so you undoubtedly fulfill the requirement to recite the complete Hallel. In addition, from the way Siddurim and Haggados are printed, you can conclude that the verse of Hodu was not meant to be repeated after the verses that the prayer leader reads aloud. Most men and women who pray out of a Siddur find no instructions indicating that they should respond with the verse of Hodu. I have no doubt that our Torah leaders would not have allowed publishers to publish the words of Hallel in that manner if it presented the wrong practice. Since our Rabbinic ancestors did not object to the way the Siddurim were published, we can conclude that the Siddurim expressed the correct procedure. However, I am not saying this as a definitive Halachic ruling because I am not qualified to make such a ruling, particularly given my advanced age and my low level of strength. I am merely making these points so that those who are in a position to make such decisions consider these issues.

The practice of repeating פסוקים within הלל draws our attention to the specific words of הלל.

The following מדרש is a good example of the depth found in the words of הלל:

ילקוט שמעוני תהלים רמז' תתעב'—הללויה הללו עבדי ה'. זה שאמר הכתוב (תהלים עז', ז') אזכרה נגינתי בלילה, ר' יהודה בר' סימון אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע, מזכרת אני נסים שעשית עמי בלילה במצרים, והייתי מנגנת לך על אותם הנסים ואומרת שירים וזמרים בלילה, שנאמר (ישעיהו ל', כט') השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, ואימתי כשהרגת בכורי מצרים ויהי בחצי הלילה, שבאותו לילה נגאלנו והוצאתנו מעבדות לחירות, שהיינו עבדים לפרעה ונאלתנו ונעשינו לך עבדים, שנאמר הללויה הללו עבדי ה'.

3. Rabbi Yekutiel Yehuda Halberstam, a descendant of Rabbi Chaim of Sanz (author of Divrei Chaim) was born in Galicia in 5764 (1904 CE), and died in Kiryat Sanz in Netanya in 5755 (1995 CE). Before World War II, Rabbi Halberstam served as the Rebbe of Klausenberg in Transylvania. During the war, he was taken with his community to the concentration camps, where his wife, eleven children, and most of the community were brutally murdered. He devoted himself tirelessly to the needs of others. After the war, he applied himself to helping the survivors in the DP camps, both physically and spiritually. Eventually, he made his way to the United States, where he managed to regenerate the Sanz-Klausenberg Chassidut in New York. (Bar Ilan Digital Library)

I owe a special debt of gratitude to the Klausenberger Rav for having been instrumental in organizing religious facilities and a kosher kitchen at the Displaced Person Camp in Landsberg after World War II where my parents could resume an Orthodox lifestyle. In 1946, at the Camp, they were introduced and were married.

Translation: Halleluka Halilu Avdei Hashem. This verse can be explained by studying a second verse: I will remember my song of the night. Rabbi Yehudah son of Rav Simon said: The Jewish People said to G-d: G-d, I remember the miracles You performed for me at night in Egypt and I sang to You songs all night because of those miracles, as it is written: the song will be for you the way to sanctify the holiday. On which night did this occur? When G-d killed the first born in Egypt and it was in the middle of the night. On that night the Jewish People were rescued and were transformed from a nation bonded in slavery to a nation enjoying its freedom. We began the night as slaves to Pharaoh. You rescued us and we became servants of G-d as the verse says: Halleluka Halilu Avdei Hashem.

אתה מוצא כ"ו דורות משנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים ולא אמרו הלל, ובשעה שבאה מכת בכורות, עמד לו פרעה והלך אצל משה ואהרן, שנאמר ויקרא פרעה למשה ולאהרן לילה, היה דופק פרעה על פתחיהן, א"ל שוטה, בלילה אנו יוצאים וכי גנבים אנו, בבקר אנו יוצאים שכך אמר לנו הקב"ה, ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, אמר הרי מתו כל מצרים, שנאמר ותחזק מצרים על העם,

Translation: You find that there were 26 generations from the time the world was created until the Jews left Egypt and not one of those generations recited Hallel to G-d. On the night that the first born Egyptians were killed, Pharaoh rose and searched for Moshe and Aharon as it is written: And Pharaoh called out to Moshe and Aharon at night. Pharaoh went knocking on their doors. Moshe then responded to Pharaoh: Fool that you are. Are you suggesting that we sneak out at night as if we were thieves? We will leave in broad daylight because that is what G-d predicted: Not one of you should walk out of his home until the morning. Pharaoh answered: But by then all of Egypt will be dead as the verse tells us: the Egyptians were pushing the Jewish People out of Egypt.

אמרו לו ומבקש אתה לכלות את המכה הזאת ממך, אמור הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדים של הקב"ה. התחיל פרעה צווח לשעבר הייתם עבדי ועכשו הרי אתם בני חורין, אין אתם אלא עבדים של הקב"ה, צריכים אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו, שנאמר הללוי-ה הללו עבדי ה', שנאמר כי לי בני ישראל עבדים. למה אמרו הללוי-ה? אמר רבי ירמיה בן אלעזר אין העולם כדי להלל בכל השם אלא בחציו, שנאמר כל הנשמה תהלל י-ה. הללו י-ה מכאן שאין לומר הלל פחות משלשה, שנאמר הללו, למי אומרים הללו לשנים והאומר אחד הרי שלשה, וכה"א כי שם ה' אקרא הבו גודל לא-להינו:

Translation: Moshe and Aharon then said to Pharaoh: are you seeking to have G-d stop this plague? Call out to the Jewish People that they are free men; that they are responsible only for themselves and that they are now servants of G-d. Pharaoh started to scream out: in the past you were my slaves and now you are free men; you are now servants of G-d. You are required to sing out loud that you are now servants of G-d, as it is written: Give praise to G-d; Praise G-d, you servants of G-d as it is further written: Because the Jewish People are now My servants. Why did they say Halleluka only using half of G-d's name? Rav Yirmiya son of Elazar said: The world is not worthy to praise G-d using G-d's complete name. They may include only half of G-d's name, as it is written: All living beings will praise G-d. The use of the plural form of the verb Halilu teaches us that Hallel should not be recited unless at least three people are present. To whom do we address the plural form of the verb, Halilu? To at least two people. With the one saying the word, the total number of people needed to recite Hallel equals three. We interpret the verse: Ki Shem Hashem Ekra, Havu Godel L'Elokeinu in a similar manner (that it is necessary to have three people who have eaten together in order to recite Birchas Ha'Zimun).